

YANGI O'ZBEKISTON YOSHLARIDA TARBIYANING SHAKLLANTIRISHDA TARIXIY TAFAKKURNI O'RNI

Qambarov Abdujabbor Boxrolievich

*Namangan davlat pedagogika instituti "Falsafiy va tarixiy fanlar" kafedrası
dotsenti, falsafa fanlari falsafa doktori (PhD)*

abduzabborkambarov15@gmail.com

+99894-907-27-80

0009-0000-5119-6291

Annotatsiya. Tarix ko'p qirrali bo'lib, uning mazmunining barcha ko'p qirraliligi va imkoniyatlarini bir ta'rif bilan qamrab olish qiyin. Va shunga qaramay, bu Kontseptsiyada universal narsa bor, odamlarning kristallanadigan ongi: tarix-bu genetik xotira. Bunga madaniyat, ruh, axloqiy qarashlar xotirasi, ya'ni kundalik tarbiyaviy - ma'naviy tajriba, shu jumladan son-sanoqsiz oldingi avlodlar tajribasi deyiladi.

Kalit so'zlar: tarixiy tafakkurning rivojlanishi, tarbiya, tarixiy tafakkur, oilaviy qarashlar, inson ongi.

РОЛЬ ИСТОРИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ВОСПИТАНИЯ У МОЛОДЕЖИ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. История многогранна, и все многообразие и возможности ее содержания сложно охватить одним определением. И все же есть в этой Концепции, кристаллизованном сознании людей, нечто универсальное: история — это генетическая память. Это называется памятью культуры, духа, нравственных взглядов, то есть повседневного образовательного и духовного опыта, включающего опыт бесчисленных предшествующих поколений.

Ключевые слова: развитие исторического мышления, образование, историческое мышление, семейные взгляды, человеческое сознание.

THE ROLE OF HISTORICAL THINKING IN THE FORMATION OF EDUCATION AMONG THE YOUTH OF NEW UZBEKISTAN.

Annotation. History is multifaceted, and it is difficult to cover all the versatility and possibilities of its content with one definition. And yet there is something universal in this Concept, the crystallized consciousness of people: history is genetic memory. It is called the memory of culture, spirit, moral views, that is, daily educational and spiritual experience, including the experience of countless previous generations.

Keywords: development of historical thinking, education, historical thinking, family views, human consciousness.

KIRISH

Tarix fani paydo bo'lginga qadar tarixiy qarashlar uzoq yo'lni bosib o'tgan. Tarixni dastlabki voqeanavislik – qisqa yilnomalar, podsholik va imperatorlik haqidagi yozuvlar paydo bo'lishi bilan vujudga keladi. Chunki, har qanday yozuv ma'lumoti o'z tuzilishiga ko'ra og'zaki xabarlardan farq qiladi. O'tmishni o'rganish, avvalo, faktlar, sanalar, nomlar, joylar, voqealar va g'oyalarni bilishga asoslanadi. Shundan ko'rinib turibdiki, chinakam tarixiy xotira tadqiqotchilardan tarixiy tafakkur bilan shug'ullanishni talab qiladi: savollar berish va ularning javoblarini tasdiqlovchi ishonchli dalillarni yig'ish; o'z ma'lumotlarida keltirilgan faktlardan tashqariga chiqish va tarixiy yozuvni o'zlari uchun tekshirish; hujjatlar, jurnallar, kundaliklar, artefaktlar, tarixiy joylar, san'at asarlari, miqdoriy ma'lumotlar va o'tmishdagi boshqa dalillar bilan maslahatlashish va buni tasavvur qilish - bu yozuvlar yaratilgan tarixiy kontekstni hisobga olgan holda va bir nechta fikrlarni taqqoslash. o'sha paytda voqea joyida bo'lganlarning ko'rinishidir.

ADABIYOTLAR VA TADQIQOT TAHLILI

Абдуллажанова Д. Тарихий онг ва тарихий хотира; Қ. Махкамов Жамият маънавий тараққиётида тарихий онгнинг ўрни.

Tarixiy tafakkurni butun turmush tarzi, barcha ijtimoiy institutlar: oila, maktab, adabiyot, san'at, til madaniyati, milliy an'ana va urf-odatlar, ommaviy axborot vositalari shakllantiradi. Ko'pincha tarixiy tafakkur - bu ilmiy bilimlarning, shuningdek, kundalik g'oyalar darajasidagi fikrlar, mulohazalar, baholarning g'alati uyg'unligidir. Odamlarning tarixiy o'tmishni, tarixiy hozirgi va bashorat qilinayotgan tarixiy kelajakni hissiy va oqilona idrok etish jarayonida ularning "inson tabiatidagi uzluksiz o'zgarishlarga" kirib borish chuqurligiga, haqiqat darajasiga qarab empirik tushunchasi va nazariy tushunchalaridir. Balki, tarixiy bilimlarning to'liqligi esa tarixiy tafakkurning ikki darajasi (oddiy va nazariy) shakllanadi, bu erda shaxs tarix bilan uchrashadi. Tarixiy tafakkurning oddiy darajasi, empirik tafakkur mahsuli, ko'p jihatdan kundalik "tarixiy to'qnashuvlar" asosida shakllanadi. Tarix dunyoqarashi insonning xulq-atvoriga bevosita ta'sir qiladi: u ma'lum toifalarda fikr yuritadi. O'tmish zamonaviy inson faoliyatining asoslarini yaratdi. Biroq, u bevosita idrok etilmaydi. Har bir inson faoliyati kelajakka

qaratilgan bo'lib, uni faqat oldindan ko'rish mumkin. Insoniyat vujudga keltirgan qadriyatlar, ma'naviy hamda madaniy merosning qo'shiluvi natijasida yuzaga kelgan tarixiy xotira jamiyatda sodir bo'layotgan ijtimoiy o'zarishlarning mohiyatini tushunib etishga yordam beradi. Tarixni anglash orqali inson o'zini anglaydi, hayot mazmunini chuqurroq tushunadi. Tarixiy tafakkur insonning shaxs sifatidagi faolligini vujudga keltirishiga va barkamol inson bo'lib shakllanishiga yordam beradi[7: 6-b].

Ilmiy-falsafiy adabiyotlarda "tarixiy tafakkur" tushunchasi tarixiy ongning muayyan ko'rinishi, tarkibiy qismi, komponenti sifatida ta'rif va tavsif qilingan, uning genezisi, evolyutsiyasi, fenomenologiyasi haqida ayrim fikrlar bayon etilgan. Ammo ijtimoiy falsafada ham barchani birdek qanoatlantiradigan, ushbu murakkab va serqirra fenomenning tub mohiyatini ochib beradigan talqin hali yaratilmagan. Alohida shaxslarning nomlari tarixiy voqealarning timsoliga aylanadi, ular tarixiy voqealarga turtki bo'lganga o'xshaydi, ular tarixning o'choqlari hisoblana boshladilar. Tarixchi Dilorom Abdullajanova "Tarixiy ong va tarixiy xotira" deb nomlangan maqolasida quyidagi ta'rifni beradi: "Tarixiy ong ijtimoiy ong shakli bo'lib, jamiyat tomonidan o'zining kelib chiqishi va zamondagi o'rni, o'tmishi, bugungi kuni va kelajagi o'rtasidagi aloqadorlikning anglanishi, ijtimoiy voqelikning ob'ektiv idrok etilishidir"[1:83-b]. Agar xotira eskisidan "tozalangan" bo'lsa - "nomaqbul" (uni o'z xohishiga ko'ra "yaratish"), vakuumli fikrlash paydo bo'ladi. Tarixni "o'chirish" teskari ta'sir ko'rsatadi: tayanch joyidan ayrilgan odam o'zini bo'shliqda his qiladi va qonuniy ravishda savol tug'iladi: agar hamma narsa hech narsa bo'lmasa, hayotning ma'nosi nima? Tarixiy xotira barcha ijobiy va salbiy narsalarni, jumladan, tarixning "tozalovchilari"ning nomlarini ham o'rnatadi. Tarix ob'ektiv jarayondir, unda shaxsning o'zini namoyon qilishi kerak. Shaxslar tarixiy xotirani qo'zg'atadi: ular boshqa nuqtai nazarlarning mavjudligiga e'tibor berishadi (turli hodisalar, faktlar o'rtasida har doim ham to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud emas), shu bilan tarixiy tafakkurning shakllanishiga ta'sir qiladi, chunki ba'zi qoidalar apriori (jamoat tomonidan kiritilgan) qabul qilinadi. fikr, "tasdiqlangan" nazariyalar), shaxs har bir bayonotni tekshirishga qodir emasligi sabablidir. Tarixiy tafakkur haqidagi munozarada yana bir yondashuvni odamlarning vaqtinchalik

begonalashuv tajribalariga qanday tartib va ma'no berishiga antropologik qiziqishdan ko'rish mumkin. Tarixiy tafakkurda o'tmish va hozirgi zamon o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik sifatida o'rnatiladi. Tarixiy faktlarni tahlil qilish asosida, bizning fikrimizcha, biz uchun nima ma'qul bo'lgan va nima bo'lmagan degan xulosaga kelamiz. Tarixiy tafakkurni bizning fikrlash tarzimizga bevosita ta'sir qiladi, tarixchi izlanishlarini to'g'rilaydi. Shuni ta'kidlash kerakki, ularning egalari chuqur o'zlashtirganligi sababli aniq muvaffaqiyatlar mumkin bo'ldi. Tarix fanining nazariy-metodologik asoslarini bilish va buni qo'llashning mohir ko'nikmalari kundalik ijodiy faoliyatda ko'rinadi. Tarix fanlari tarixiy tafakkurni mustahkamlaydi: ular insonning o'z-o'zini anglashining natijasi bo'lib, uning ma'naviy rivojlanish darajasining ko'rsatkichlaridan biridir. Tarixiy tafakkur har bir shaxsga ta'sir etuvchi tarixiy xotiraga asoslanadi va u ham o'z navbatida tarixning "qo'riqchisi" hisoblanadi. Tarixiy tafakkur insondan tashqarida mumkin emas. Tarixiy tafakkurning ijtimoiy –tarixiy mazmunini ijtimoiy psixologiyaning tarkibiy qismi sifatida tahlil qilish nuqtai-nazaridan ko'rish mumkin. Tarixiy tafakkurning ijtimoiy-psixologik mazmuni xilma-xildir. M.A.Barg "tarixiy fakt" tushunchasini "ilmiy-tarixiy fakt" tushunchalarini "manbaviy xabar" sifatida farqlashni, tarixchilar tomonidan ilmiy tushunilishi va shu bilan fanlar haqiqatiga aylanishini taklif etadi [2:56-c].

G.V.Plexanov yozishicha "Tarixiy insonning xususiyatlari uning tamoyillari, intilishlari, qarashlari va ideallari, yoqtirishlari va yoqtirmasliklarini ijtimoiy taraqqiyot borishi bilan birga o'zgarib boradi"[4:227-c]. Tarixiy tafakkurning istalgan darajasida tarixiy voqelikni qayta qurishda mazmun jihatining polifonizmi tabiatshunoslikdagi rekonstruksiya muhim, tubdan farq qiladi. Falsafiy adabiyotda tarixiy voqelikni qayta qurish sodir bo'lgan tarixiy voqea va vaziyatlarni takror ishlab chiqarish va go'yoki yangidan yaratish, degan fikr mavjud. Tarixiy voqelik (o'tmish) hajmiga aniq odamlar, ijtimoiy guruhlar, ularning iqtisodiy, siyosiy, shaxsiy va jamoaviy munosabatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari, harakatlari kiradi.

Ushbu maqolada biz tarixning tarkibiy tahliliga unchalik qiziqmaymiz bu haqiqatdir. Bizga uslubiy zanjirni tushunish kerak:

- tarixiy voqelik (o'tmish), tarixiy manbalarda aks ettirilgan va aks ettirilmagan;

- tarixiy voqelikni (o'tmish) faraziy tiklash va qayta qurish;

- tarixiy tafakkurning mazmun elementlarining mualliflik varianti.

Tarixiy tafakkurning o'zgaruvchan tabiati esa tarixiy tafakkurning birdek qimmatli qutblari sifatida umuminsoniy va shaxsiy-individualni nazarda tutadi. Tarixiy tafakkur ko'p qirrali jarayondir.

Shunday qilib, tarixiy tafakkurning har bir tarixiy va ijtimoiy asosli shakli ideal va qadriyatlarning ma'lum bir tuzilmasida o'zini namoyon qiladi, davrning ijtimoiy ong doirasi doirasida ularning o'zaro bog'liqligi sifatida mavjud. Bu hodisa tarixiy tafakkur uslubi kontseptsiyasida o'z aksini topgan. Tarixiy tafakkur uslubi tarixiy tafakkurning barcha darajalarida o'zini namoyon qiladi. Bu tarixiy tafakkurning barcha shakllarida va barcha darajalarida asosiy funksiyasini ta'minlovchi muhim omillardan biri – pirovardida, tarix olamini ijtimoiy taraqqiyot va o'zgartirish vositasi bo'lishdir. Binobarin, tarixiy tafakkur uslubi, jumladan, tarixiy bilimlarni u yoki bu ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatga aylantirish usulidir.

A.M. Gendinning fikricha, ijtimoiy xotira shaxs va ijtimoiy guruhlarining tarixiy tafakkurining asosini tashkil qiladi. Ijtimoiy xotira (yoki «o'ylanadigan o'tmish») hozirgi zamondagi o'tmishning ruhiy izlari bo'lib, o'tmish haqidagi g'oyalarni ham kundalik ong darajasida, ham nazariy-mafkuraviy darajada o'z ichiga oladi[5: 12-13-c].

XULOSA

Shunday xulosa qilish mumkinki, falsafiy va sotsiologik adabiyotlarda tarixiy tafakkurga mutlaqo boshqacha talqin berilishi, uning ta'riflarining xilma-xilligida namoyon bo'lishini ko'ramiz. Bu tasodifiy emas, chunki bu ma'naviy tarbiyaning o'zi o'z mazmuniga ko'ra juda murakkab va ko'p qirralidir.

Fikrimizni umumlashtirib aytadigan bo'lsak, yoshlarda tarixni anglash orqali kishida hayotni va o'zligini anglash qobiliyati shakllanadi. Ayniqsa, buyuk ajdodlarning vorislari bo'lgan, bashariyat taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan millatga daxldor inson qalbida o'tmishini o'rganishga ehtiyoj kuchayadi. Uning milliy g'ururi mustaqil taraqqiyot yo'lini tanlagan yurt farovonligi uchun uni

kamarbasta bo'lishga chorlaydi. Zero, tarix sahnalarida o'tmishi qora qilib ko'rsatilgan, ma'naviyati poymol etilgan, ma'rifatparvarlari tazyiq ostiga olinib, qatag'onga uchragan xalq va millatning asl tarixiy yuzini qayta tiklash, milliy merosini o'rganish, bugungi avlodlar zimmasidagi dolzarb vazifalardan biri sanaladi va jamiyatda tarixiy tafakkurining rivojlanishi ushbu vazifaning sifatli va samarali bajarilishiga hal etuvchi omil sifatida xizmat qilishi mumkin.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Абдуллажанова Д. Тарихий онг ва тарихий хотира. //Фалсафа ва ҳуқуқ.— 2004.— № 2.— Б.83.
2. Барг М.А. Исторический факт: структура, форма, содержание // История СССР. - 1976. - № 6. - С. 56-69.
3. Слово о науке. Афоризмы. Изречения. Литературные цитаты. М. : Знание, 1978.
4. Плеханов Г.В. Проблемы теории и практики исторического процесса. -М.: Политиздат, 1989. – С.227.
5. Гендин А.М. Понятие социального будущего и его методологическое значение для прогнозирования // Методологические вопросы общественно-исторического предвидения: Проблемы социального прогнозирования. Вып. XI (Красноярский гос. пед. институт) / Редкол.: Гендин А.М. (отв. ред.) и др. - Красноярск: Изд-во КГПИ, 1986. - С. 12-33.
6. Тарихий онг – маънавият таянчи. Қ. Махкамов, масъул муҳаррир А. Умаров. – Тошкент: «Наврўз» нашриёти, 2017. 61-б.
7. Журавлев Г.Т., Меркушин В.И., Фомичев Ю.К. Историческое сознание: Опыт социологического исследования // Вопросы истории. - 1989. - № 6. - С. 118-130.
8. Махкамов Қ.О. Жамият маънавий тараққиётида тарихий онгнинг ўрни/Ижтимоий тадқиқотлар журнали №1.2020.Б.76.
9. Новейшая история Центральной Азии: Проблемы теории и методологии: сб. статей / вступ. ст., подгот., отв. ред.-сост. А.К. Аликберов, М.А. Рахимов / Российская акад. наук. Ин-т востоковедения. Ин-т истории АН РУз. — М.: Институт востоковедения РАН, 2018. — 304 с.